

דף שבועי

פרשת לך לך, תשפ"ד, מספר 1541

סיפור ירידת אברהם למצרים –

התמודדות עם דילמה מוסרית בתורה ובפרשנות

איילת סיידלר

מבססים את התחושה שאברהם דווקא ניזוק מהחלטתו לרדת למצרים.² החלטתו של אברהם ומעשיו בסיפור הירידה למצרים העסיקו פרשנים רבים לאורך הדורות.³ כדוגמה אצטט את תמיהתו החריפה של אברבנאל (בר' יב):

השאלה ה"ג במאמר אברהם לשרה "והָרְגוּ אֶתִי וְאֶתְךָ יְחִי: אֲמַרְי נָא אֶחָתִי אֶתְ לְמַעַן יִיטָב לִי בְּעִבְרָךְ", ומי איש המעלה שיבחר בחיים עם קלון נמרץ כזה ויבקש תועלת והטבה בהיות אשתו מזנה עם אחרים. ויותר ראוי היה שיבחר במות לבלתי עשות נבלה...

בקריאה ראשונה נדמה שאחדים מן הפרשנים שהתייחסו למעשהו של אברהם הביעו עמדה ברורה, המשבחת או מבקרת את המעשה. עם זאת, קריאה קשובה לדבריהם מגלה שהן השבח והן הביקורת אינם חד משמעיים, ומתברר שהפרשנים היו ערים להערכה המורכבת למעשה הרמוזה בפסוקים.

אפתח בדברי רלב"ג בתועלות לפרק י"ב פס' י"ג: התועלת השלישי הוא גם כן במידות, והוא שכשיבוא ההכרח שיגיע הרע לאדם, ראוי שיסתכל האדם באיזה אופן יתכן שיגיע לו יותר מעט מהרע, ויבחר בו, ... כי ראוי שיהיה נבחר הרע היותר מעט לברוח מהרע היותר רב. הלא תראה שאברם בחר לרדת מצרימה, לברוח מהרעב שהיה בארץ כנען, ואף על פי שהיה נכון המקום הוא אל שיקרה לו מהגנות שתתגאל אשתו בזימת הארץ. ... ואם היה אברם בוחר סבל הרעב – אשר היה אפשר שימות בו – על סבל מה שאפשר שיקרה לשרה מהגנות, היה חסידות של שטות...

מדברי רלב"ג משתמע שאברהם בחר ב"רע", בלשונו של רלב"ג, בהחלטתו לרדת למצרים, אולם החלטה זו נכונה משום שלדבריו: "ראוי שיסתכל האדם באיזה אופן יתכן שיגיע לו יותר מעט מהרע, ויבחר בו". ה"רע" שבו בחר אברהם הוא "רע פחות" מהרע האחר "שיקרה לשרה מהגנות". בהמשך דבריי אתייחס למושג

פרשת השבוע שלנו פותחת בצו א-לוהי לאברהם, שאת שמו פגשנו לראשונה בסוף הפרשה הקודמת, ללכת אל ארץ לא נודעת ולייסד בה עם. נכונותו של אברהם למלא את צו ה' ופעולותיו בארץ שאליה הגיע, הכוללות בניית מזבח לה' וקריאה בשמו, מהוות עבורנו הקוראים היכרות ראשונה עם דמותו של אברהם ירא הא-לוהים. היכרותנו עם אברהם מעמיקה כאשר מייד לאחר הגעתו ארצה הוא נדרש להתמודדות עם מצוקת הרעב בארץ המובטחת. הרעב הכבד גורם לאברהם לרדת למצרים על מנת לפרנס בה את בני ביתו, אלא שירידה זו כרוכה בסיכון רעיינו שרה, סיכון שאברהם מודע לו ואליו הוא נערך בפנייתו לשרה בפרק י"ב: "הֲנֵה נָא יִדְעֵתִי כִּי אִשָּׁה יְפֹת מְרָאָה אֶתְּ... וְהָרְגוּ אֶתִּי וְאֶתְךָ יְחִי. אֲמַרְי נָא אֶחָתִי אֶתְ לְמַעַן יִיטָב לִי בְּעִבְרָךְ" (בר' יב:יא-יג). היערכותו של אברהם אינה מועילה, ושרה נלקחת לבית פרעה. רק לאחר התערבותו של א-לוהים פרעה משיב את שרה לאברהם, ואברהם וביתו שבים לארץ כנען.

כדרכה במקרים רבים נוספים, התורה נמנעת מלנקוט עמדה מפורשת ביחס להחלטתו של אברהם לסכן את שרה רעייתו בירידה למצרים, אך היא אינה נמנעת מלפזר רמזים שונים בעניין. כך למשל, הכתוב מדגיש את הרעב הכבד בארץ, וכן תוחם את הסיפור במסגרת הפותחת בירידה למצרים ברעב כבד (בר' יב:י) ומסיימת בחזרה לארץ ברכוש כבד (בר' יג:ב). בחזרתו לארץ מתוארת הגעתו של אברהם לנקודה שבה הסתיים הסיפור הקודם, והוא שב ובונה מזבח לה' וקורא בשמו (בר' יג:ג-ד). מסגרת זו וסיום הסיפור עשויים להתפרש כמרמזים על הצלחתו של אברהם, על תומתו ושלמותו.¹

בשונה מרמזים אלו, הכתוב מתאר את התמורה שנתן פרעה לאברהם לאחר שלקח ממנו את שרה רעייתו במילים: "וּלְאֶבְרָם הִיטִיב בְּעִבְרָה" (בר' יב:טז). מילים אלו חוזרות במדויק על בקשתו של אברהם משרה: "לְמַעַן יִיטָב לִי בְּעִבְרָךְ" (שם:יג). חזרה זו מעוררת ביתר שאת את השאלה למה התכוון אברהם בדבריו לשרה. האם לאברהם טוב כעת, כאשר אשתו נלקחה ממנו ותמורתה הוא זוכה לרכוש רב? נזיפתו הקשה של פרעה ושילוחו של אברהם ממצרים

2 לקריאה ביקורתית של הסיפור ראו בין השאר: יאיר זקוביץ, **אביעה חידות מני קדם**, תל אביב 2005, עמ' 128.
3 שאלה נוספת ביחס לאברהם שאליה מתייחסים הפרשנים, אך לא נעסוק בה כאן, היא השאלה על עצם ההכרעה לרדת למצרים.

* ד"ר איילת סיידלר, מרצה בביה"ס ללימודי יסוד ובמדרשה, אוניברסיטת בר-אילן, מפמ"ר תנ"ך בחמ"ד.
1 לדיון ברמזים השונים להערכת המעשה בסיפור זה, ראו: יונתן גרוסמן, **אברהם**, תל אביב 2014, עמ' 50-59.

לפרוע מבניו, והצלתו מחטא עצמו על שום היותו אהוב האל-הגם שחטא.⁴

בהמשך לדברי שמעא ברצוני להדגיש שהשניות בפירוש הרמב"ן, המופיעה גם בפירושים האחרים שהובאו לעיל, מצויה למעשה בתורה עצמה.

בסיפורים שונים בתורה ובנביאים, הכתוב מוביל את הקוראים באמצעות שלל כלים ספרותיים להכרעה מוסרית ברורה. עם זאת, בסיפור ירדת אברהם מצרימה, כמו גם בסיפורים אחרים (לדוגמה סיפור אונס דינה בבר' ל"ד), התורה משתמשת בכלי הסיפור על מנת ליצור אפשרויות קריאה שונות, ובמקרה הנידון לפנינו – הכרעות ערכיות שונות ביחס למעשהו של אברהם. יש לשאול כמובן מדוע התורה נוהגת כך, ומהי התועלת בסיפור ללא הכרעה?

כדי לענות על שאלה זו אומר, שסיפור ירדת אברהם למצרים, כמו גם סיפורים אחרים בתנ"ך, מציג לפנינו למעשה דילמה מוסרית. דילמה מוסרית מוגדרת כהתלבטות בין שתי הכרעות שכל אחת מהן פוגעת בערך מוסרי אחר או בכלל מוסרי. במקרה הנידון, הערך של קדושת החיים הניע את אברהם לרדת למצרים אך התנגש עם הערך של הגנה על אשתו מפני פגיעה בה. לו הייתה התורה מכריעה לשבח את אברהם על החלטתו או לבקר אותו, היא הייתה מעדיפה ערך אחד על משנהו. אולם בדילמה כמו בדילמה, הכרעה עקרונית כזו אינה אפשרית. הכרעת הדמויות במציאות אינה פותרת את הדילמה; ייתכן שבמציאות שונה במעט, ראוי היה לבחור בהכרעה שונה. את המורכבות שבהכרעה, ואת חשיבותם של מכלול הערכים הבאים לידי ביטוי בסיפור, התורה מציגה בפנינו באמצעות היעדר הכרעה ויצירת אפשרויות קריאה שונות. הפרשנים השונים מיטיבים לקרוא את הסיפור ומשמרים בפירושיהם את הבעייתיות שבהכרעה. באופן זה התורה מזמינה אותנו לשוב ולדון בכל פעם מחדש בערכים השונים הבאים לידי ביטוי בסיפוריה, להבין את חשיבותם, את משמעותם ולא פחות מזה – את מורכבות החיים עצמם, שלא תמיד מאפשרים הכרעה מוסרית ברורה. בנוסף, התורה מלמדת אותנו שגם אם לא ניתן להכריע באופן חד משמעי באשר לבחירתו של אברהם בסיפור זה, האל-הגם ומסייע לו להיחלץ מצרתו, וכן שב ובחר בו לאורך ספר בראשית לאבי האומה לדורותיה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

דילמה מוסרית. לדעתי, דברי רלב"ג מציגים בפנינו את הסיפור כדילמה מוסרית.

קריאה אחרת המשבחת את הכרעתו של אברהם, אך לא נמנעת מלציין את הבעייתיות שבה, ניתן למצוא בפירושי רד"ק ואברבנאל. שני הפרשנים סבורים שאין להביא אישה בסכנה כפי שעשה אברהם, אך הם מצדיקים את אברהם באומרם, שאברהם לא ידע טרם לכתו למצרים שיופיה של אשתו יבלוט במצרים באופן שיסכן אותה. כך כותב אברבנאל בפירושו לפרק בעניין זה:

אם היה (אברהם) יודע ענין המצרים באמת לא היה יורד שמה והיה בוחר סכנת הרעב מחיי הצער ההוא, ועל זה נאמר: 'ויהי כאשר הקריב לבא מצרים' כי אז נתחדש לו הספק. ... ואין ספק שראוי למעולה שיבחר המות יותר מעשותו הנבלה, אבל אם לא תמוע הנבלה עם המות, אין ראוי שיבחר במות כי החיים הם הכרחיים למעולה להשגת שלמותו, ולכן ראוי לו שישתדל להנצל מן המות.

לדבריו, אילו ידע אברהם שאשתו תיקלע למצב סכנה, הוא היה נשאר בארץ. אולם אברהם לא ידע, וכאשר נודע לו הדבר, והוא הבין שלא יוכל בוודאות להגן על אשתו, הוא בחר להציל לפחות את עצמו.

דוגמה נוספת לעמדה פרשנית מורכבת מצויה בפירוש רמב"ן על יב:

הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת, והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו, והקב"ה נקם נקמתם בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם. ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ, והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר "וְכָל הַבֵּת תִּחְיוּ" (שמ' א:כב), והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד, והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ.

ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש בא-להים כח לעזור ולהציל.

בפתח דבריו הרמב"ן מציין שסיפור ירדת אברהם למצרים שייך לסיפורים הנכללים בעיקרון של "מעשה אבות סימן לבנים". בהמשך דבריו הוא אומר, שאברהם חטא כאשר ירד למצרים והביא את אשתו הצדקת במכשול עוון. פירושו של הרמב"ן לסיפור ירדת אברהם למצרים נידון רבות במחקר. כך מנסח אברהם שמעא את הקושי שמעורר פירושו של רמב"ן:

קשה מאוד לקרוא את הרישא ואת הסיפא כאחת. הסיפא מפתיעה את הקורא לגמרי, לא משום עצם תוכנה, אלא עקב התפנית החדה שבה לעומת הרישא, ... שני חטאים מנה רמב"ן בסיפא – האחד שהביא אברהם את אשתו במכשול עוון, והשני בירידתו מן הארץ. ... בהערכה ספרותית, הסיפור על פי הרישא הוא סיפור חטא שחטא פרעה כלפי אהובי האל-אברהם ושרי, והצלת האל-את אהוביו בהענישו את פרעה בנגעים גדולים, ובגלגול טובות על אברהם ושרי אהוביו. ואילו על פי הסיפא הסיפור הוא מורכב ומפותל: שגגת חטא של אברהם אהוב האל, ועונשו שעתיד האל-

4 אברהם שמעא, "תהליכי גיבוש ותמורות בעמדתו הביקורתית של רמב"ן על אברהם בירידתו מצרימה (בראשית יב)", מגדים, נ, עמ' 199 - 220.